

Analiza keramičkog materijala neolitskih jama sa lepom i plastikom sa lokaliteta Crkvine – Mali Borak

---

U ovom radu analiziran je keramički materijal iz jama sa lepom koje sadrže nalaze plastike, sa mlade-neolitskog lokaliteta Crkvine u selu Mali Borak, koji je konstatovan prilikom arheoloških istraživanja 2005. godine. Cilj istraživanja je analitička obrada keramičkog materijala, uporedna analiza materijala iz različitih jama i zastupljenost različitih keramičkih formi u pojedinačnim jamama. Analizirana serija broji 485 fragmenata keramičkih posuda. Na osnovu sadržaja jama zaključeno je da postoji određena pravilnost u procentualnoj zastupljenosti posuda, kao i u odnosu između veličine jame i broja fragmenata u njoj. Funkciju ovih jama nije bilo moguće odrediti samo na osnovu obrade jedne vrste pokretnog materijala.

Uvod

Lokalitet Crkvine, u selu Mali Borak, opština Lajkovac, nalazio se na visokoj rečnoj terasi između reke Kladnice i Dubokog potoka (x = 7439.740, y = 4926.40 UTM). S obzirom da je lokalitet bio ugrožen širenjem Istočnog polja površinskog kopa Kolubara, tokom 2005. godine Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Beograd i Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo izvršili su zaštitna arheološka istraživanja na ovom lokalitetu. Tom prilikom istražena je površina oko 1500 m² i konstatovano je jednoslojno neolitsko naselje, koje pripada vinčanskoj kulturnoj grupi u njoj Vinča – Pločnik II fazi.

Pored nadzemnih objekata, na lokalitetu je otkriveno 35 jama, od kojih je 17 ispunjeno kućnim lepom. U četiri jame sa lepom, sem ostalih nalaza (keramičkog materijala, životinjskih kostiju, kremenih i kamenih artefakata) konstatovani su i nalazi plastike.

Cilj ovog rada je analitička obrada keramičkog materijala, i uporedna analiza materijala u različitim jamama radi određivanja njihove funkcije. Imajući u vidu generalno nedovoljnu istraženost jama sa lepom, ovo istraživanje trebalo bi da da smernice za dalja istraživanja u ovoj oblasti, u cilju daljeg rešavanja problema jama sa lepom uopšte.

Materijal i metode

Obrada je obuhvatila materijal iz ukupno četiri jame sa lokaliteta Crkvine u Malom Borku, i to arheološke celine (u daljem tekstu AC): 1.12, AC 1.42, AC 2.2, AC 2.3. (RZZSK 2005.) Materijal je preuzet iz valjevskog muzeja i obuhvatao je 485 autopsijskih fragmenata koji su inventarisani i obrađeni po šifrniku Andreja Starovića (Starović 2007), dok su za neke klastere sami autori pravili šifrnike. Fragmenti posuda su opredeljeni po tipovima koji su određeni po tipologiji Ivana Čosića (Čosić 1997).

Za analizirani materijal urađena je deskriptivna statistika koja je obuhvatala prikaz opštih podataka, formalnih karakteristika, tehnomorfoloških i metričkih podataka, formalnih podataka i ornamentike.

Treba napomenuti da je obrađivani materijal bio visokog stepena fragmentovanosti i da celih posuda nije bilo, te je stoga data detaljnija prezentacija samog materijala i rezultata analitičke obrade.

Milena Milenković (1990), Paraćin, Laze Lazarevića 32, učenica 3. razreda Gimnazije u Paraćinu

Jelena Arsenijević (1990), Obrenovac, Momčila Kalajdžića 4, učenica 3. razreda Gimnazije u Obrenovcu

MENTOR: Uroš Matić, student III godine arheologije u Beogradu

Rezultati su dobijeni za svaku jamu posebno, a zatim upoređeni, kako bi se dobila opšta slika.

Pregled obrađenog materijala

Analizom keramičkog materijala iz četiri jame sa lepom, u kojima su konstatovani nalazi plastike, utvrđeno je da su zastupljene četiri forme posuda: zdele, koje predstavljaju najzastupljeniju formu, zatim lonci i amfore, a pronađen je i jedan fragment pitosa. Za 45% obrađenih fragmenata, mahom drški, dnâ i trbuha, nije bilo moguće odrediti kojoj su formi posuda mogle pripadati.

Jama 1 (AC 1.12)

Od obrađenih 38 fragmenata, za 15 fragmenata nije bilo moguće odrediti kojoj formi pripadaju, dok kod preostalih fragmenata razlikujemo 18 fragmenata zdela, 4 fragmenta lonaca i jedan fragment pitosa.

Zdele. Zdele su svrstane u 3 tipa: bikonična, konična elipsoidna i konična poluelipsoidna zdela.

1. Bikonična zdela (tabela 1). Ovom tipu pripada ukupno 13 fragmenata.

Prečnik oboda varira od 11 do 27 cm, a debljina zidova od 5 do 9 mm. Devet fragmenata napravljeno je od delimično prečišćene gline, dok su četiri od potpuno prečišćene. Najzastupljenija je glina bez primesa (5 fragmenata), zatim sa primesama sitnog peska (4), dok je kvarcni pesak najmanje zastupljen (3). Svi fragmenti su ujednačeno pečeni, dvanaest fragmenata redukciono, jedan oksidaciono. Nema tragova sekundarnog gorenja. Površina je uglačana na jedanaest fragmenata, a na dva priglačana. Zastupljene su crna, tamno-siva, svetlo-crvena, tamno-braon i siva boja. Funkcija ovog tipa verovatno je bila kratkotrajno skladištenje ili netermička obrada hrane, a može se pretpostaviti da je korišćena i za konzumaciju (Ćosić 1997).

2. Konična elipsoidna zdela (tabela 2) – ukupno četiri fragmenta.

Prečnik oboda varira od 15 do 22 cm, a debljina zidova od 5 do 8 mm. Dva fragmenta su od prečišćene gline bez primesa, jedan od delimično prečišćene gline sa primesama sitnog peska, a jedan od neprečišćene gline bez primesa. Svi su redukciono pečeni, dva ujednačeno, dva neujednačeno i nemaju tragova sekundarnog gorenja. Površina je uglačana, a javljaju se crna, svetlo i tamno siva, oker i svetlo

Tabela 1. Bikonična zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 1

Forma oboda		Forma vrata		Forma ramena	
Ravan	7	Ravan	1	Zaobljeno	–
		Konkavan	–		–
		Zakošen ka spolja	–		–
Zakošen ka spolja	4	Ravan	2		1
		Konkavan	1		–
		Zakošen ka spolja	1		–
Izvučen	2	Ravan	1		–
		Konkavan	1		–
		Zakošen ka spolja	–		–

Tabela 2. Konična elipsoidna zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 1

Forma oboda		Forma ramena		Forma trbuha	
Uvučen	4	Konveksno	1	Koničan	–
		Zaobljeno	3		1

crvena boja. Funkcija ovog tipa verovatno je bila kratkotrajno skladištenje ili transport na kraće razdaljine (Ćosić 1997).

3. Konična poluelipsoidna zdela – konstatovan je jedan fragment, sa obodom i vratom zakošenim ka unutra i zaobljenim ramenom. Prečnik oboda je 15 cm, a zid je debljine 8 mm. Napravljen je od prečišćene gline bez primesa, oksidaciono je i ujednačeno pečen, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je uglučana, crne je boje, na prelomu braon. Funkcija je verovatno bila kratkotrajno skladištenje ili konzumacija (Ćosić 1997).

Lonci. Zastupljeni su lonci loptaste forme, i to: tip sa ravnim obodom i vratom i tip sa obodom i vratom zakošenim ka unutra

1.1. Tip sa ravnim obodom i vratom (tabela 3) – zastupljeno je ukupno tri fragmenta.

Tabela 3. Tip lonca sa ravnim obodom i vratom: metrički i tehnomorfološki podaci i broj fragmenata određenih karakteristika u jami 1.

Prečnik oboda:	min 28 mm	
	max 31 mm	
Debljina zidova:	min 10 mm	
	max 14 mm	
Tretman sirovine:	delimično prečišćena glina	3
Primese:	kvarcni pesak	2
	kvarcni + krupan pesak	1
Pečenje:	redukciono: ujednačeno	2
	neujednačeno	1
Površina:	priglačana	2
	neglačana	1

Tragova sekundarnog gorenja nije bilo, a što se boja tiče zastupljene su crna, siva, na prelomu i svetlo crvena, kao i kombinacije crne i sive.

1.2. Tip sa obodom i vratom zakošenim ka unutra – zastupljen samo jednim fragmentom. Prečnik oboda je 30 cm, debljina zida 11 mm. Napravljen je od delimično prečišćene gline sa primesama sitnog peska, redukciono i ujednačeno pečen, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina priglačana, tamno sive boje, na prelomu svetlo braon. Na vratu nalazi se trakasto dršku, ovalnog preseka, debljine 7 mm.

Pitos. Konstatovan je jedan fragment pitosa, ravnog oboda i vrata, sa prečnikom oboda većim od 30 cm, zida debljine 20 mm. Napravljen je od delimi-

čno prečišćene gline sa primesama krupnog i kvarcnog peska, redukciono i ujednačeno pečen, bez tragova sekundarnog gorenja.

Jama 2 (AC 1.42)

Obrađeno je ukupno 58 fragmenata keramike i konstatovano da 57 fragmenata pripada različitim posudama. Za 19 fragmenata nije bilo moguće odrediti kom tipu pripadaju. Od preostalog broja fragmenata trideset dva pripada zdelama, a sedam loncima. Treba napomenuti da dva fragmenta zdela čine jednu posudu, tako da je ovde zastupljen trideset i jedan fragment različitih zdela.

Zdele. Zastupljene su tri tipa: bikonične, konične elipsoidne i konične poluelipsoidne zdele.

1. Bikonična zdela (tabela 4) – ovom tipu pripada dvadeset tri fragmenta.

Prečnik oboda varira od 11 do 33 cm, a debljina zidova od 4 do 12 mm. četrnaest fragmenata je od prečišćene, a osam je od delimično prečišćene gline. Najzastupljenija je glina bez primesa (10 fragmenata), zatim glina sa primesama kvarcnog (6) i sitnog (5) peska, dok je samo jedan fragment sa primesama krupnog peska. Svi fragmenti su redukciono pečeni, od toga šesnaest ujednačeno, a šest neujednačeno. Tragova sekundarnog gorenja nema. Površina je kod šesnaest fragmenata uglučana, dok je kod preostalih šest samo priglačana. Zastupljene su crna, braon i siva boja, kao i njihove kombinacije. Na jednom fragmentu nailazimo na ornament na ramenu, izveden tehnikom utisaka prstiju koji su horizontalno raspoređeni.

2. Konična elipsoidna zdela (tabela 5) – konstatovana su četiri fragmenta.

Prečnik oboda je od 11 do 20 cm, a debljina zidova od 5 do 8 mm. Sva tri fragmenta izrađena su od dobro prečišćene gline bez primesa, redukcionog i ujednačenog pečenja, a tragovi sekundarnog gorenja nisu zabeleženi. Svi fragmenti su uglučani, a od boja su zastupljene crna, svetlo siva, braon i tamno braon, kao i kombinacija crno – sivo.

3. Konična poluelipsoidna zdela (tabela 6) – zastupljena je u četiri fragmenta.

Prečnik oboda je 14 i 18 cm, dok za jedan fragment nije bilo moguće precizno odrediti prečnik, a debljina zidova varira od 4 do 8 mm. Svi fragmenti su izrađeni od prečišćene gline, dva su bez primesa, a jedan sa primesom sitnog peska. Svi su redukciono pečeni, dva ujednačeno, a jedan neujednačeno. Fragmenti nemaju tragova sekundarnog gorenja. Sva tri

Tabela 4. Bikonična zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 2

Forma oboda		Forma vrata		Forma ramena	
Ravan	7	Ravan	1	Zaobljeno	–
		Konkavan	–	Konveksno	1
		Zakošen ka spolja	–	Zaobljeno	–
Zakošen ka spolja	13	Ravan	5	Konveksno	–
		Konkavan	6	Zaobljeno	–
		Zakošen ka spolja	1	Konveksno	–
				Zaobljeno	1
Izvučen	3	Ravan	1	Konveksno	1
		Konkavan	1	Zaobljeno	–
		Zakošen ka spolja	1	Konveksno	–
				Zaobljeno	–
				Konveksno	–

Tabela 5. Konična elipsoidna zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 2

Forma oboda		Forma ramena	
Uvučen	4	Konveksno	2
		Zaobljeno	2

Tabela 6. Konična poluelipsoidna zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 2

Forma oboda		Forma ramena	
Zakošen ka unutra	4	Konveksno	1
		Zaobljeno	1

fragmenta imaju uglačanu površinu, a zastupljene su crna, tamno i svetlo siva, svetlo braon boja.

Lonci. Zastupljena je loptasta forma: sa ravnim obodom i sa obodom zakošenim ka spolja

1.1. Sa ravnim obodom (tabela 7) – tri fragmenta, od kojih je jedan sa ravnim vratom.

Tragovi sekundarnog gorenja nisu uočeni. Površina je crne, braon ili tamno sive boje, na prelomu svetlo sive ili svetlo braon.

1.2. Sa obodom zakošenim ka spolja – zastupljen u dva fragmenta, od toga jedan ima ravan vrat, dok jedan ima vrat zakošen ka spolja. Napravljeni su od delimično prečišćene gline sa primesama kva-

rcnog (1) i sitnog (1) peska. Oba su redukciono i ujednačeno pečeni, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je uglačana, zastupljene su crna, svetlo braon, na prelomu svetlo braon ili sivo-braon boja.

Za dva fragmenta nije bilo moguće odrediti kom su tipu pripadala, jer su bili očuvani samo delovi dna sa donjim delovima trbuha.

Tabela 7. Tip lonca sa ravnim obodom i vratom: metrički i tehnomorfološki podaci i broj fragmenata određenih karakteristika u jami 2.

Prečnik oboda:	min 23 mm	
	max 30 mm	
Debljina zidova:	min 10 mm	
	max 15 mm	
Tretman sirovine:	delimično prečišćena glina	3
Primeše:	kvarcni pesak	1
	sitan pesak	2
Pečenje:	redukciono: ujednačeno	2
	neujednačeno	1
Površina:	glačana	2
	priglačana	1

Jama 3 (AC 2.2)

Obrađeno je 367 ragmenata, od toga 365 pripadaju različitim posudama. Za 153 fragmenta (152 različite posude) nije moglo biti određeno kom su tipu pripadale. Od preostalog broja fragmenata 164 su zdele, 40 lonci, 9 amfore.

Zdele. Zastupljena su tri tipa zdela: bikonična, konična elipsoidna i konična poluelipsoidna.

1. Bikonična zdela (tabela 8) – konstatovano je ukupno 106 fragmenata, od kojih 105 pripadaju različitim posudama.

Tragovi sekundarnog gorenja nisu uočljivi na devedeset osam fragmenata, na pet fragmenata uočavaju se tragovi gorenja nastali u požaru, a na tri oni koji su nastali prilikom termičke upotrebe. Zastupljene su crna, siva i crvena boja, kao i njihove nijanse i kombinacije. Na četiri fragmenta konstatovani su ornamenti rađeni tehnikom kanelura. Motivi su kosa linija na desno, kosa linija na levo i prave vertikalne linije. Ornamenti se nalaze na obodu, vratu i ramenu. Na gornjem delu trbuha jednog fragmenta javlja se deo drške neodređene forme, debljine 6 mm.

Tabela 8. Bikonična zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 3

Forma oboda		Forma vrata		Forma ramena	
Ravan	38	Ravan	10	Zaobljeno	–
		Konkavan	2	Konveksno	3
		Zakošen ka spolja	–	Zaobljeno	1
Zakošen ka spolja	54	Ravan	21	Konveksno	–
		Konkavan	23	Zaobljeno	–
		Zakošen ka spolja	1	Konveksno	2
Izvučen	14	Ravan	4	Zaobljeno	5
		Konkavan	8	Konveksno	3
		Zakošen ka spolja	–	Zaobljeno	–
				Konveksno	1
				Zaobljeno	–
				Konveksno	–
				Zaobljeno	–
				Konveksno	1
				Zaobljeno	–
				Konveksno	–

Tabela 9. Bikonična zdela: metrički i tehnomorfološki podaci i broj fragmenata određenih karakteristika u jami 3.

Prečnik oboda:	min 7 mm	
	max 31 mm	
Debljina zidova:	min 3 mm	
	max 12 mm	
Tretman sirovine:	prečišćena glina	56
	delimično prečišćena glina	49
	neprečišćena glina	1
Primese:	bez primesa	52
	sitan pesak	30
	kvarcni pesak	14
	krupan pesak	8
	krupan + kvarcni pesak	2
Pečenje:	oksidaciono: ujednačeno	90
	neujednačeno	9
	redukciono: ujednačeno	6
	neujednačeno	–
	oksidaciono-redukciono: ujednačeno	1
	neujednačeno	–
Površina:	glačana	84
	priglačana	14
	neglačana	4

2. Konična poluelipsoidna zdela (tabela 10) – ukupno petnaest fragmenata.

Prečnik varira od 9 do 28 cm, a debljina zidova od 3 do 10 mm. Osam fragmenata je od prečišćene gline, a sedam od delimično prečišćene. Najzastupljenije su posude od gline bez primesa, a od primesa nalazimo sitan (3), kvarcni (3) i krupan pesak (1). Većina fragmenata je pečena redukcijom (12), deset ujednačeno i dva neujednačeno. Samo tri fragmenta pečena su oksidaciono, dva ujednačeno a jedan neujednačeno. Tragovi sekundarnog gorenja, i to nastali u požaru, konstatovani su kod dva fragmenta. Površina je najčešće uglučana (11 fragmenata), po jedan fragment imaju priglačanu i neglačanu površinu, dok kod dva nije bilo moguće odrediti tretman površine. Zastupljene su crna, siva, braon i oker boja, kao i njihove kombinacije.

3. Konična elipsoidna zdela (tabela 11) – konstatovano je 28 fragmenata, od kojih 27 pripada različitim posudama.

Prečnik oboda varira od 10 do 26 cm, a debljina zidova od 4 do 12 mm. Većina je napravljena od prečišćene gline (20), dok je sedam fragmenata od delimično prečišćene, jedan od neprečišćene gline. Od primesa su zastupljeni sitan (7) i kvarcni (1) pesak, a većina fragmenata je bez primesa. Redukciono je pečeno 23, oksidaciono 5, 23 pečeno je ujednačeno, dok je četiri pečeno neujednačeno. Na jednom fragmentu uočavaju se tragovi sekundarnog gorenja nastali prilikom termičke obrade, dva fragmenta su gorela u požaru, a kod ostalih fragmenata nema tragova gorenja. Kod većine fragmenata povr-

Tabela 10. Konična poluelipsoidna zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 3

Forma oboda	Forma vrata	Forma ramena
Zakošen ka unutra 15	Ravan 1	Konveksno 1
	Zakošen ka unutra 4	Zaobljeno 4

Tabela 11. Konična elipsoidna zdela: pregled formalnih karakteristika – broj fragmenata određenog tipa u jami 3

Forma oboda	Forma ramena	Forma trbuha
Uvučen 28	Konveksno 4	Zaobljen –
	Zaobljeno 10	1

šina je uglačana, dok je kod četiri samo priglačana. Zastupljene su crna, siva, svetlo crvena i oker boja, kao i njihove kombinacije.

Za 16 fragmenata nije bilo moguće precizno odrediti kom tipu pripadaju, jer su bili prilično oštećeni, to jest ni na jednom nije bio očuvan obod, niti delovi na osnovu kojih bi se odredio tip.

Lonci. Zastupljen je loptasti tip, i to: sa ravnim obodom i ravnim vratom, sa obodom zakošenim na unutra i ravnim vratom, sa obodom zakošenim ka spolja, sa ravnim ili konkavnim vratom

1.1. Tip sa ravnim obodom i ravnim vratom (tabela 12) – ukupno 14 fragmenata.

Tabela 12. Tip lonca sa ravnim obodom i ravnim vratom: metrički i tehnomorfološki podaci i broj fragmenata određenih karakteristika u jami 3.

Prečnik oboda:	min 22 mm	
	max 30 mm	
Debljina zidova:	min 10 mm	
	max 13 mm	
Tretman sirovine:	delimično prečišćena glina	14
Primeše:	sitan pesak	3
	kvarcni pesak	2
	krupan pesak	5
	krupan + kvarcni pesak	4
Pečenje:	redukciono: ujednačeno	10
	neujednačeno	2
	oksidaciono: ujednačeno	1
	neujednačeno	1
Površina:	glačana	1
	priglačana	10
	neglačana	1

Jedan fragment ima tragove sekundarnog gorenja nastalih prilikom upotrebe, jedan je goreo u požaru, dok ostali fragmenti nemaju tragova sekundarnog gorenja. Za dva fragmenta koji su goreli u požaru nije moguće odrediti tretman površine. Zastupljene su crna, siva, svetlo crvena, oker, braon i njihove nijanse i kombinacije. Konstatovane su dve drške, jedna na vratu i jedna na gornjem delu trbuha, trakasto lučne forme, kružne forme preseka, debljine 11 i 22 mm. Na jednoj drški nalazi se plastična aplikacija u vidu dugmeta.

1.2. Tip sa obodom zakošenim na unutra i ravnim vratom – dva fragmenta, od kojih jedan ima zaobljen

trbuh. Prečnik oboda je 28 cm, debljina zida 11 i 12 mm. Napravljeni su od delimično prečišćene gline, sa primesama krupnog, i krupnog i kvarcnog peska zajedno. Redukciono i ujednačeno su pečeni, a tragova sekundarnog gorenja nema. Površina je priglačana kod jednog fragmenta, dok je kod drugog neglačana. Zastupljene su crna, svetlo- i tamno-siva boja.

1.3. Tip sa obodom zakošenim ka spolja, sa ravnim (6) ili konkavnim (7) vratom (tabela 13) – ukupno 14 fragmenata.

Tabela 13. Tip lonca sa obodom zakošenim ka spolja: metrički i tehnomorfološki podaci i broj fragmenata određenih karakteristika u jami 3.

Prečnik oboda:	min 10 mm	
	max 30 mm	
Debljina zidova:	min 4 mm	
	max 14 mm	
Tretman sirovine:	delimično prečišćena glina	14
Primeše:	sitan pesak	2
	kvarcni pesak	3
	krupan pesak	8
	krupan + kvarcni pesak	1
Pečenje:	redukciono: ujednačeno	7
	neujednačeno	4
	oksidaciono: ujednačeno	2
	neujednačeno	1
Površina:	glačana	1
	priglačana	9
	neglačana	2

Na jednom fragmentu se uočavaju tragovi sekundarnog gorenja nastali prilikom upotrebe, dva su izgorela u požaru, dok kod ostalih nema tragova. Zastupljene su crna, braon, siva, oker i svetlo crvena boja, i njihove kombinacije. Konstatovana je jedna jezičasta drška na ramenu, ovalne forme preseka, debljine 9 mm.

1.4. Tip sa izvučenim obodom – četiri fragmenta. Vrat je konkavan (3), ili ravan (1), rame je zaobljeno. Prečnik oboda je od 12 do 28 cm, debljina zidova od 7 do 10 mm. Tri su od delimično prečišćene gline, jedan od neprečišćene, dok su krupan (3) i sitan (1) pesak zastupljeni kao primeše. Pečenje je oksidaciono (2) ili redukciono (2) i ujednačeno kod svih fragmenata. Tragovi sekundarnog gorenja nastali

prilikom upotrebe posude vidljivi su na jednom fragmentu. Površina je neglačana (2), priglačana (1) ili uglačana (1), crne ili sive boje, a na prelomu se javlja i braon. Na jednom fragmentu je uočen ornament urađen tehnikom kanelura, sa motivom horizontalne prave linije, koji se nalazi na ramenu.

1.5. Tip sa uvučenim obodom – konstatovan je jedan fragment, oboda prečnika 19 cm i debljine zida 15 mm. Izrađen je od prečišćene gline bez primesa, redukciono i ujednačeno pečen, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je glačana, crne boje, na prelomu sive.

Za 10 fragmenata nije bilo moguće odrediti tip, jer ni na jednom nije bio očuvan obod.

Amfore. Prema formi oboda, opredeljene su u tri tipa:

1. Tip sa ravnim obodom – jedan fragment, sa vratom zakošenim ka spolja. Prečnik oboda je 10 cm, zida debljine 11 mm. Izrađen je od delimično prečišćene gline sa primesama krupnog peska, redukciono i ujednačeno pečena i nema tragova sekundarnog gorenja. Površina je glačana, sveto sive boje.

2. Tip sa obodom zakošenim ka spolja (tabela 14) – sedam fragmenata. Vrat je konkavan, kod jednog fragmenta ravan, sa konveksnim ramenom.

Tabela 14. Tip amfore sa obodom zakošenim ka spolja: metrički i tehnomorfološki podaci i broj fragmenata određenih karakteristika u jami 3.

Prečnik oboda:	min 21 mm	
	max 31 mm	
Debljina zidova:	min 8 mm	
	max 12 mm	
Tretman sirovine:	prečišćena glina	1
	delimično prečišćena glina	6
Primese:	bez primesa	1
	sitan pesak	1
	krupan pesak	2
	krupan + kvarcni pesak	3
Pečenje:	redukciono: ujednačeno	6
	neujednačeno	1
Površina:	glačana	5
	priglačana	2

Tragova sekundarnog gorenja nema. Zastupljene su siva ili braon boje.

3. Tip sa izvučenim obodom – jedan fragment, sa konkavnim vratom. Prečnik oboda je 20 cm, debljina zida 6 mm. Izrađen je od delimično prečišćene gline sa primesama kvarcnog i krupnog peska, redukciono i ujednačeno je pečen, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je priglačana, sive boje, na prelomu svetlo sive.

Jama 4 (AC 2.3)

Obraden je 21 fragment keramike, koji su pripadali različitim posudama. Za najveći broj fragmenata (13) nije bilo moguće odrediti kojoj su formi posuda pripadali. Ustanovljeno je da šest fragmenata pripada različitim zdelama, a dva loncima.

Zdele. Konstatovan je jedan fragment ravnog oboda, prečnika 25 cm i debljine zida 12 mm, za koji nije bilo moguće precizno odrediti kom tipu pripada. Napravljen je od prečišćene gline sa primesama sitnog peska, koji je izgoreo u požaru.

Ostali fragmenti opredeljeni su u tri tipa.

1. Konična poluelipsoidna zdela – konstatovan je jedan fragment, oboda zakošenog ka unutra, prečnika 17 cm, zida debljine 9 mm, sa konveksnim ramenom. Napravljen je od prečišćene gline bez primesa, redukciono i ujednačeno pečen, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je uglačana, sive boje, na prelomu je svetlo siva.

2. Konična elipsoidna zdela – dva fragmenta uvučenog oboda i zaobljenog ramena. Prečnici oboda su 11 i 16 cm, a debljine zidova 4 i 5 mm. Napravljeni od prečišćene gline bez primesa (1) i delimično prečišćene gline sa primesama sitnog peska (1), oksidaciono i ujednačeno su pečene, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je uglačana ili samo priglačana, a javljaju se crna, tamno siva i kombinacija sivo – crno, na prelomu, sivo i braon.

3. Bikonična zdela – konstatovana su dva fragmenta, oboda zakošenog ka spolja, sa konkavnim ili ravnim vratom. Prečnik oboda je 11 i 12 cm, debljina zida 4 i 6 mm. Napravljeni su od čiste gline bez primesa i delimično prečišćene sa primesama sitnog peska. Ujednačeno su pečeni, jedan oksidaciono, drugi redukciono, dok se na jednom uočavaju tragovi sekundarnog gorenja nastali u požaru. Površina je uglačana kod jednog fragmenta, a kod drugog se nije mogla odrediti, zbog visokog stepena sekundarnog gorenja. Zastupljene su braon, tamno siva i svetlo crvena boja.

Lonci. Za jedan fragment nije se moglo odrediti kojem tipu pripada. Radi se o fragmentu ravnog

oboda, prečnika 18 cm i debljine zida 11 mm. Izrađen je od prečišćene gline sa primesama krupnog peska, radukciono i ujednačeno je pečen, bez tragova sekundarnog gorenja. Površina je neglačana, sive boje, na prelomu svetlo sive.

Drugi fragment pripada tipu loptastih lonaca sa obodom zakošenim ka spolja prečnika 27 cm, i ravnim vratom, zida debljine 7 mm. Napravljen je od delimično prečišćene gline sa primesama krupnog peska, redukciono i ujednačeno pečen, a tragova sekundarnog gorenja nema. Površina je neglačana, oker boje.

Kontekstualna analiza

U analiziranoj seriji pojavljuje se samo četiri forme posuda, i to: zdele, lonci, amfore, i pitos.

Iz pregleda materijala se vidi da zdela dominira kao formalna klasa. Prosečna procentualna zastupljenost zdela u sve četiri jame je 45%. Odnos zdela prema drugim tipovima posuda u okviru jedne jame je sledeći:

U jami 1, zdele sa loncima stoje u odnosu 4.5 : 1. Slična situacija je i u jami 2, u kojoj je odnos zdela i lonaca 4.6 : 1. U jami 3 situacija je nešto drugačija. U njoj je taj odnos 4.1 : 1. Odnos zdela i lonaca u jami 4 najviše odstupa od do sada prikazanih odnosa i iznosi 3 : 1.

Jame 1, 2 i 3 imaju relativno sličan odnos između dimenzija jame i broja fragmenata. Jama 1, čije su dimenzije 1.4×1.3 m i sadrži 38 fragmenata, a jama 2, koja ima dimenzije 2×2 m, sadrži 58 fragmenata keramičkih posuda, dok je u jami 3, dimenzija 5×2.4 m, konstatovano 367 fragmenata, što znači da su dimenzije jama u pozitivnoj korelaciji sa prisutnom količinom keramičkog materijala.

Sadržaj sve četiri jame, kao i procentualna zastupljenost pojedinih tipova posuda u svakoj jami, relativno je sličan, čak se može reći da postoji neka vrsta pravilnosti. Odstupanje od ovakve pravilnosti vidi se jedino u jami 4 (AC 2.3), gde je procenat zastupljenosti zdela nešto manji u odnosu na prosek ostale tri jame (50%) i iznosi 30%. Takođe, odnos zdela i lonaca dosta je drugačiji nego u ostale tri jame, ali se ovi podaci moraju uzeti s rezervom, s obzirom na visok procenat tipološki neopredeljenih posuda (65%) u ovakvoj jami.

Ove četiri jame, kao što je već napomenuto, sadrže nalaze plastike (Milenković 2007). U ovim

jamama konstatovano je ukupno osam nalaza plastike i to pet figurina i tri žrtvenika.

Položaj ovih jama u okviru naselja ili njihov odnos sa drugim objektima nema pravilnosti. Jama 1 (AC 1.12) i jama 3 (AC 2.2) nalaze se u središnjem delu naselja i fizički nisu u vezi sa s drugim objektima. Jama 2 (AC 1.42) nalazi se ispod poda kuće u jugoistočnom delu naselja, dok je jama 4 (AC 2.3) u severozapadnom delu u blizini zone lepa.

Diskusija

Neolitske jame podeljene su u dve vrste: jame za skladištenje i pozajmišta gline – jame za otpatke (Tripković 2007).

1. Jame za skladištenje, čija je funkcija obično određena na osnovu kruškolike, kupaste, ili cilindrične profilacije zidova. U Selevcu je otkriveno šest jama koje su objašnjene kao silosi i koje su kružnog ili elipsoidnog oblika, prečnika od 0.7 do 1.3 m, zidovi i dno su oblepljeni glinom. Jedan od ovih silosa bio je ispunjen karbonizovanim zrnevljem, a ostali su imali malo materijala, obično po nekoliko fragmenata keramike, dok se na vrhu jednog nalazila figurina od pečene zemlje. Skladišne jame se u nekim slučajevima mogu povezati sa osnovom kuća, ali su uglavnom bile locirane izvan objekta. Na Fafosu kod Kosovske Mitrovice takođe su pronađene dve ovakve jame, od kojih je jedna, koja je bila u neposrednoj vezi sa kućom, bila ispunjena sagorelim ostacima i lepom (Tripković 2007).

2. Pozajmišta gline i jame za otpatke – svrstane su u istu kategoriju jer često nastaju usled potrebe za glinom, dok je njihova ispunjena sekundarna. Njihov položaj na lokalitetima uglavnom je van dela naselja sa kućama. Najveći broj jama u vinčanskoj kulturi treba svrstati u kategoriju pozajmište gline, lesa ili zemlje, ali je potrebno napomenuti i njihovu sekundarnu ulogu, koja je obično deponovanje otpada (Tripković 2007). Postoji mogućnost da jame nisu korišćene za deponovanje otpada, kao i da nije kopana zbog sirovina. U ovim jamama se nalaze velike količine pepela i gara, fragmenti keramike, figurina, koštanih alatki, pa se postavlja pitanje da li se radi samo o otpadnim jamama ili je materijal iz njih mogao nastati kao razlog neke osmišljenije prakse. Na lokalitetu Karagač u Žitkovcu, nađena je takozvana kulturna jama, za koju se pretpostavlja da je bila prečnika oko 9 m i ukopana do 1.8 m. Bila je ispunjena slojevima pepela i bogata nalazima kao što

su fragmentovane i cele antropomorfne i zoomorfne figurine, ukrašena keramika i životinjske kosti. Nikola Tasić je zaključio da je ova jama imala kulturnu ulogu (Tripković 2007). Na lokalitetu Gomolava javljaju se fragmenti iste posude koji su pronađeni u dve različite jame. Ovo može biti slučajnost, ali može značiti i da je namerna fragmentacija imala značajnu ulogu u životu zajednice (Tripković 2007). Postavlja se pitanje i kako treba tretirati neoštećene predmete koji su se nalazili u jamama, te bi se za njihovu ulogu mogla pretpostaviti dva moguća rešenja: da je uloga tih predmeta završena i da su odbačeni u jamu kao nepotrebnosti ili da njihova uloga ima posebnu simboliku (Tripković 2007).

Jame sa lokaliteta Crkvine kružnog su ili elipsoidnog oblika, prečnika od 1.3 do 5 m. Što se tiče ispuna ovih jama, nalazimo lep, garež, kremene i kamene artefakte, fragmente kostiju, keramički materijal i fragmente antropomorfnih figurina i žrtvenika. Bitno je naglasiti da ni u jednoj od ove četiri jame nisu pronađene cele posude, i da su svi nalazi mahom fragmenti različitih posuda. S obzirom da se ovaj rad ne bavi obradom celokupnog materijala iz jama, teško je svrstati ih u neku od ovih kategorija. Međutim, s obzirom da se jame po dimenzijama i sadržaju razlikuju od jama za koje se pretpostavlja da su imale kulturnu ulogu, preliminarni zaključak bi bio da ne pripadaju ovoj kategoriji. Ovo se ipak ne može sa sigurnošću tvrditi samo na osnovu analize keramičkog materijala, i radi donošenja određenih zaključaka potrebna je detaljnija analiza svih ostalih nalaza.

Zaključak

Rezultati ovog rada govore da je najzastupljenije kuhinjsko i ostavinsko posuđe. Od toga su najbrojnije zdele, koje čine u proseku 45% posuda, a zatim lonci, koji su u proseku zastupljeni sa 11%. Amfore su pronađene samo u jednoj jami i čine 3% njenog keramičkog sadržaja.

Na osnovu sadržaja jama, može se zaključiti da postoji određena pravilnost u procentualnoj zastupljenosti pojedinih tipova posuda u okviru jame. Takođe postoji pravilnost odnosa veličine jama i broja fragmenata. Od ovih pravilnosti u određenoj meri odstupa samo jama 4 (AC 2.3), najverovatnije zbog velikog broja neopredeljenih fragmenata. S obzirom na to da položaj ove četiri jame sa lepom u okviru naselja nema pravilnosti i da nije obrađen njihov

celokupni materijal, ne može se odrediti njihova funkcija na osnovu analize samo jedne vrste pokretnog arheološkog materijala.

Zahvalnost. Želeli bismo da se zahvalimo arheologu Mirjani Blagojević iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Beograda koja nam je ustupila dokumentaciju i materijal za izradu ovog rada.

Literatura

- Starović A. 2007. Savremeni muzej i obrada arheoloških predmeta. *Petničke sveske*, 62: 66
- Čosić I. 1997. Formalno-tipološke klase posuda, *Petničke sveske*. 45: 342
- Milenković M. 2007. Neolitska plastika sa lokaliteta Crkvine – Mali Borak. *Petničke sveske*, 63: 295
- Tripković B. 2007. *Domaćinstvo i prostor u kasnom neolitu – vinčansko naselje na Banjici*. Beograd: SAD
- RZZSK. 2005. Terenski dnevnik sa zaštitinih arheoloških iskopavanja lokaliteta Crkvine u Malom Borku. Republički Zavod za zaštitu spomenika kulture. Radoslava Grujića 11, Beograd

---

Milena Milenković and Jelena Arsenijević

Analysis of Ceramic Material from Neolithic Pits with Rubble and Plastic from Crkvine Site in Mali Borak

The purpose of this research is analytical processing of ceramic material with the accent on comparing ceramic material between pits in regard with the representation of different ceramic forms in individual pits.

Crkvine was situated between rivers Kladica and Duboki potok, in the commune of Lajkovac. This site was imperiled by the expansion of the East field-digging site of Kolubara. In the year of 2005, the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade and the Cultural Heritage Preservation Institute of Valjevo accomplished protective archaeological research on this site. A total of 1500 m² of

surface was researched, and the settlement that belonged to the cultural period of Vinča in its Vinča-Pločnik II faze was established, .

Beside the objects that are above ground, on this site 35 pits have been discovered, 17 of which have been filled with rubble. In 4 pits with lep, beside other findings (ceramic material, animal bones, flint and stone artefacts), there were also finds of plastic.

The analysis implies ceramic material from 4 pits with lep in which the finds of plastic are located. The analysed set counts 485 fragments of ceramic dishes, and there is a majority of four forms: bowls, pots, amphoras, and one pitos.

Pit 1: From 38 treated fragments, for 15 fragments it was not possible to determine which form they belong to, as for the other fragments we distinguish 18 fragments of bowls, 4 fragments of pots and one fragment of pitos. The bowls are divided in 3 types: biconic bowl (14 fragments), conic-elliptic bowl (4 fragments) and conic-half-elliptic bowl (one fragment). There are also distinguished spherical forms of pots, and there are two types: first with straight brim and neck (3 fragments) and the second, with brim and neck sloping on the inside (1 fragment).

Pit 2: The total of 58 fragments were treated and it was stated that 57 of them belong to different dishes. For 19 fragments it could not be determined to which type they belong, as for the others, we distinguished 31 fragments of bowls and 7 fragments of pots. The bowls are divided into 3 types: biconic bowl (23 fragments), conic-elliptic bowl (4 fragments) and conic-half-elliptic bowl (4 fragments). There are spherical forms of pots, in two types: with straight brim (3 fragments) and with brim and neck sloping on the outside (2 fragments), while two of the fragments could not be distinguished, because the brim was not preserved.

Pit 3: From 367 fragments treated, 365 belong to different dishes. For 153 fragments (152 different dishes) it could not be determined to which type they belong. As for the rest of the fragments, 164 are bowls, 40 are pots, 9 amphorae. The bowls are di-

vided in 3 types: biconic bowl (106 fragments), conic-elliptic bowl (28 fragments) and conic-half-elliptic bowl (15 fragments). The pots are divided in 5 types: type with straight brim and neck (14 fragments), type with brim sloping on the inside and straight neck (2 fragments), type with brim sloped on the outside (14 fragments), type with extracted brim (4 fragments) and with retraced brim (1 fragment). The type of 10 fragments could not be determined because the brim was not preserved. Amphoras are divided into 3 types: type with straight brim (1 fragment), type with brim sloped on the outside (7 fragments) and type with extracted brim (1 fragment).

Pit 4: The total of 21 ceramic fragments treated belonged to different dishes. For most of the fragments (13) the form of the dishes could not be determined. It has been established that 6 of the fragments belong to bowls, and 2 to pots. One fragment belongs to the conic-half-elliptic type, 2 conic-elliptic type and 2 biconic type, and one fragment which type could not be determined. As for the pots, the type for one fragment could not be determined, while the other one belongs to the spherical pot type with brim sloping on the outside.

The results of this research tell us that kitchen and closet dishes are the most frequent. Out of these, 45% of the dishes are bowls, and 11% are pots. Amphoras were found in just one burrow and they make 3% of its ceramic content.

Based on the content of the pits, it can be concluded that there is a certain regularity, in the percentage representation of several types of dishes in one pit, as well as in their mutual proportion. There is also a regularity in the proportion of pit size and number of fragments. From this regularity an exception is found only in pit 4, but it is probably due to a statistical error, because most of the fragments are not determined. The position of these 4 pits with lep in the parameter of the settlement has no regularity, and not all material has been treated, therefore, their function in the settlement cannot be determined based on the analysis of just one kind of mobile archaeological material.